

Spis treści

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Wprowadzenie. Problem naukowej refleksji nad materialnymi źródłami prawa i jego efektywnością (Paweł Chmielnicki)	15
---	----

Część I POCHODZENIE PRAWA

Rozdział 1. Porządek społeczno-gospodarczy i jego elementy (Paweł Chmielnicki)	17
1.1. Norma, reguła, instytucja i inne pojęcia pokrewne	17
1.2. System normatywny. Rozwiązania sformalizowane i niesformalizowane	20
1.3. Otoczenie norm prawnych	25

Rozdział 2. Norma – instytucja: gotowe rozwiązania dylematów decyzyjnych (Andrzej Korybski)	30
2.1. Typowe dylematy decyzyjne oraz swoistość ich normatywnej regulacji: współdziałanie – konflikt – neutralność	30
2.2. Zawartość informacyjna norm oraz jej znaczenie w procesach decyzyjnych ...	36

Rozdział 3. Normy jako wytwór społeczeństwa	41
3.1. Pochodzenie i społeczne uzasadnienie normatywnej regulacji stosunków społecznych w ujęciu antropologicznym (Andrzej Korybski)	41
3.2. Życie społeczne i normy społeczne (Anna Kociotek-Pęksa)	47
3.3. Cele społeczne kreowania norm prawnych (Anna Kociotek-Pęksa)	49
3.4. Normy jako czynnik ułatwiający przystosowanie się do otoczenia (Anna Kociotek-Pęksa)	53
3.4.1. Uwagi wprowadzające	53
3.4.2. Czynniki psychologiczne stymulujące proces decyzyjny. „Prościej i szybciej”: teoria ograniczonej racjonalności	54
3.4.3. Przystosowanie się do otoczenia jako wyznacznik określania celów działania człowieka	55
3.5. Normy jako sposób ochrony przebiegu i rezultatu działania człowieka (Anna Kociotek-Pęksa)	56
3.5.1. Uwagi wprowadzające	56
3.5.2. Normy jako sposób ochrony niezakłóconego przebiegu interakcji społecznej. Potrzeba redukcji konfliktów	57

3.5.3. Przewidywalność rezultatu działania. Normy jako źródło poczucia bezpieczeństwa	60
3.6. Normy prawne jako sposób narzucenia własnych rozwiązań innym członkom zbiorowości (Paweł Chmielnicki)	62
3.6.1. Wywołanie efektu synergicznego jako przesłanka tworzenia prawa. Problem „sekretu szefa kuchni”	62
3.6.2. Narzucenie własnego rozwiązania innym a jego trwałość w systemie normatywnym	64
3.6.3. Korzyści z przebiegu interakcji a trwałość rozwiązania	65
Rozdział 4. Społeczne i gospodarcze determinanty norm prawnych	68
4.1. Egoizm czy altruizm? (Paweł Chmielnicki)	68
4.2. Przetrwać czy awansować?	70
4.2.1. Potrzeba przetrwania i przystosowania się do otoczenia jako determinanta celów działania i norm służących ich osiągnięciu (Paweł Chmielnicki)	70
4.2.2. Rywalizacja o pozycję w strukturze społecznej jako determinanta celów działania i norm służących ich osiągnięciu (Paweł Chmielnicki)	72
4.2.3. Relatywizacja własnych potrzeb i celów działania względem grup odniesienia (Elżbieta Inglot-Brzęk)	76
4.2.4. Rywalizacja o obsadzenie najdogodniejszej pozycji społecznej. Rodzaje i sposoby osiągania pozycji dominującej w zbiorowości (Elżbieta Inglot-Brzęk)	81
4.2.4.1. Uwagi wprowadzające	81
4.2.4.2. Władza wskazana formalnie	91
4.2.4.3. Władza uzyskana środkami ekonomicznymi	92
4.2.4.4. Przywództwo religijne	93
4.2.4.5. Inne dominujące pozycje w społeczeństwie	95
4.2.4.6. Konsumpcja jako przykład kreowania wyższej pozycji społecznej	97
4.3. Podstawowe strategie działania w celu zaspokojenia potrzeb (Paweł Chmielnicki)	99
4.3.1. Rodzaje strategii zaspokajania potrzeb	99
4.3.2. Wymiana towarowo-pieniężna (towarowa) i jej reguły (reguły gospodarowania)	100
4.3.3. Reguły pozyskiwania dóbr z tytułu przynależności do zbiorowości	106
4.4. Komplementarność odwoływania się do reguł wymiany towarowo-pieniężnej i pozyskiwania dóbr z tytułu przynależności do zbiorowości w ramach jednej sytuacji decyzyjnej (Paweł Chmielnicki)	110
4.5. Społeczno-gospodarcze przesłanki tworzenia prawa a tendencje długookresowe w procesie legislacyjnym (Paweł Chmielnicki)	112
Rozdział 5. Miejsce norm prawnych w porządku instytucjonalnym (Paweł Chmielnicki)	121
5.1. Rodzaje norm z punktu widzenia ich znaczenia dla osiągnięcia celu działania. Znaczenie pochodzenia danego rozwiązania z systemu norm sformalizowanych	121
5.2. Gotowe schematy działania jako przejaw istnienia porządku instytucjonalnego	123
5.3. Zgodnie z normą czy ze schematem działania?	133
5.4. Pasywna czy aktywna rola prawa w porządku instytucjonalnym?	133

Rozdział 6. Podmioty objęte procesem normotwórczym (<i>Paweł Chmielnicki</i>) ..	135
6.1. Źródła	135
6.2. Dysponenci	139
6.3. Beneficjenci	141
6.4. Użytkownicy	141
Rozdział 7. Bilans inicjatywy normotwórczej	143
7.1. Korzyści i koszty wymierne w sensie ekonomicznym (<i>Igor Styn</i>)	143
7.1.1. Rodzaje wartości dóbr i metody ich wyceny	143
7.1.2. Analiza kosztów i korzyści	144
7.2. Korzyści niewymierne w sensie ekonomicznym (<i>Elżbieta Inglot-Brzęk</i>)	146
7.3. Koszty niewymierne w sensie ekonomicznym (<i>Elżbieta Inglot-Brzęk</i>)	148
Rozdział 8. Udział prawa w normatywnym schemacie działania człowieka dążącego do osiągnięcia wyznaczonego celu	151
8.1. Elementy schematu działania (kompletu normatywnego)	151
8.1.1. Zagadnienia wstępne (<i>Jerzy Paśnik</i>)	151
8.1.2. Zróżnicowanie rozumienia pojęcia sankcji w prawie i w naukach społecznych (<i>Jerzy Paśnik</i>)	157
8.1.3. Sankcje negatywne (<i>Jerzy Paśnik</i>)	159
8.1.3.1. Prawo karne	159
8.1.3.2. Prawo administracyjne	161
8.1.3.3. Prawo cywilne	162
8.1.4. Sankcje pozytywne (gratyfikacje) (<i>Jerzy Paśnik</i>)	164
8.1.4.1. Prawo karne	164
8.1.4.2. Prawo administracyjne	166
8.1.4.3. Prawo cywilne	168
8.1.5. Pozostałe elementy schematu działania (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	169
8.2. Zmiana prawa a zmiana schematu działania (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	171
8.3. Rezonansowy efekt współoddziaływania rozwiązań należących do różnych zasobów (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	172

Część II TWORZENIE PRAWA

Rozdział 9. Tworzenie prawa jako jeden ze sposobów formalizacji rozwiązań dylematów decyzyjnych i budowy schematów działania (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	181
9.1. Formalizacja za pomocą norm prawnych	181
9.2. Formalizacja za pomocą norm religijnych	184
9.3. Relacje między zasobami rozwiązań sformalizowanych i niesformalizowanych ..	184
Rozdział 10. Formalizacja na bazie interakcji prywatnych	187
10.1. Tworzenie prawa w warunkach względnej symetrii potencjału stron relacji (model: sprzedawca–nabywca) (<i>Piotr Stec</i>)	187
10.1.1. Uwagi wprowadzające	187
10.1.2. Uczestnicy obrotu prawnego jako równoprawni twórcy prawa umownego	189
10.1.3. Autonomia woli jako podstawa tworzenia prawa umownego	191
10.1.4. Wybór kontrahenta i kształtowanie treści umowy	193

10.1.5. Samoregulacja – tworzenie niezależnych systemów prawnych środkami prawa prywatnego	194
10.2. Tworzenie prawa w warunkach asymetrii potencjału stron relacji i znacznego przymusu faktycznego dotyczącego przystąpienia do relacji (model: pracodawca–pracownik) (<i>Stefan Płażek</i>)	195
10.2.1. Geneza modelu	195
10.2.2. Główni inicjatorzy zmian regulacji stosunków pracy i ich instrumenty	197
10.2.3. Wpływ nierównorzędnosci potencjałów stron stosunku pracy na kształt prawa pracy	199
10.2.4. Uwagi w przedmiocie skuteczności wprowadzonych przez ustawodawcę regulacji mających wyrównać relację pracodawca–pracownik	203
10.2.5. Konkluzja	208
10.3. Tworzenie prawa w warunkach wyrównywania asymetrii potencjału stron relacji i znacznego przymusu faktycznego dotyczącego przystąpienia do relacji (model: przedsiębiorca–związki zawodowe) (<i>Stefan Płażek</i>)	209
10.3.1. Układy zbiorowe pracy	210
10.3.2. Porozumienia	210
10.3.3. Regulaminy	211
10.3.4. Statuty	211
10.4. Tworzenie prawa w warunkach asymetrii potencjału stron relacji i minimalnego przymusu faktycznego dotyczącego przystąpienia do relacji (model: bank–klient) (<i>Piotr Stec</i>)	213
10.4.1. Silniejsza i słabsza strona umowy	213
10.4.2. Poszczególne przypadki nierównowagi kontraktowej	213
10.4.3. Metody niwelowania nierówności stron	215
Rozdział 11. Formalizacja na bazie interakcji publicznych	217
11.1. Tworzenie prawa w układzie koncentracji roli dysponenta procesu formalizacyjnego	217
11.1.1. Tworzenie prawa w warunkach otwartej konkurencji o obsadzenie roli dysponenta (model demokracji parlamentarnej). Modele tworzenia prawa w zależności od składu organów uczestniczących w tym procesie (<i>Jerzy Jaskiernia</i>)	217
11.1.1.1. Rola wybieralnych organów kolegialnych w kształtowaniu treści norm prawnych	225
11.1.1.2. Rola centralnych organów władzy wykonawczej i ich aparatu pomocniczego w kształtowaniu treści norm prawnych	233
11.1.1.3. Rola organów odgrywających rolę arbitrów i mediatorów: prezydent, sądy i trybunały	240
11.1.2. Tworzenie prawa w warunkach braku otwartej konkurencji o obsadzenie roli dysponenta (model niedemokratyczny) (<i>Marek Mączyński</i>)	245
11.2. Tworzenie prawa w układzie dekoncentracji roli dysponenta procesu formalizacyjnego (<i>Dorota Dąbek</i>)	261
11.2.1. Uwagi wprowadzające	261
11.2.2. Tworzenie prawa przez liderów lokalnych wyłanianych w systemie egalitarnym (model prawa tworzonego przez organy samorządu terytorialnego)	263
11.2.3. Tworzenie prawa przez liderów lokalnych wyłanianych w systemie elitarnym (model prawa tworzonego przez lokalną administrację rządową)	266

11.2.4. Tworzenie prawa przez arbitrów formalnie wskazanych jako dysponentów normy (model <i>common law</i>)	267
11.2.5. Tworzenie prawa przez arbitrów będących „niejawnymi” dysponentami normy (model <i>civil law</i>)	272
Rozdział 12. Prawo tworzone w relacjach międzynarodowych	280
12.1. O specyfice prawa międzynarodowego i nauki/nauczania prawa międzynarodowego (Jerzy Menkes)	280
12.1.1. Rzecz o inności	280
12.1.2. Rzecz o jawności	283
12.2. Zwyczaj, precedens czy stanowienie? Tendencje w sposobach budowy międzynarodowych relacji prawnych (Jerzy Menkes)	287
12.2.1. Zwyczaj	287
12.2.2. Precedens	288
12.2.3. Stanowienie	288
12.2.3.1. Elementy deklaracji jednostronnie wiążących	288
12.2.3.2. Przypadek Oświadczenia Rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się reparacji wojennych od Niemiec	289
12.3. Rodzaje czynników skłaniających władzę do budowy prawnych relacji międzynarodowych. Cele budowy prawnych relacji międzynarodowych (Jerzy Menkes)	290
12.3.1. Rola czynników moralno-etycznych w budowie relacji międzynarodowych	293
12.3.1.1. Prawa człowieka	293
12.3.1.2. Presja wewnętrzna	297
12.3.1.3. Presja zewnętrzna	297
12.3.2. Światowa Organizacja Handlu	299
12.4. Tworzenie prawa międzynarodowego w relacjach bilateralnych (Jerzy Menkes)	299
12.5. Tworzenie prawa międzynarodowego w relacjach multilateralnych (Jerzy Menkes)	300
12.5.1. Tworzenie powszechnego prawa międzynarodowego. Przypadek nr 1 – przypadek szczególny	300
12.5.1.1. Cel	300
12.5.1.2. Proces	301
12.5.2. Standard tworzenia umów multilateralnych	303
12.5.2.1. Schemat podstawowy	303
12.5.2.2. Odstępstwo od standardu	303
12.5.3. Etapy	304
12.5.4. Tworzenie (zmiana) prawa pierwotnego (istniejących) organizacji międzynarodowych	306
12.5.4.1. Przypadek Unii Europejskiej	306
12.5.4.2. Przypadek ONZ	307
12.6. Organizacje międzynarodowe jako forum tworzenia prawa albo aktor tworzący prawo (Jerzy Menkes)	307
12.6.1. Funkcje organizacji międzynarodowych	307
12.6.2. Uchwała organizacji międzynarodowej	308
12.6.3. Podejmowanie uchwał	308
12.6.4. Tworzenie prawa przez zalecenia i zalecenia kwalifikowane	309
12.6.5. Tworzenie prawa przez decyzje	310
12.6.6. Uchwały organizacji międzynarodowych a krajowe porządki prawne	311

12.7. <i>Soft law</i> i jego tworzenie w relacjach międzynarodowych (<i>Marcin Menkes</i>) ...	311
12.7.1. Geneza	311
12.7.2. Termin	314
12.7.3. Funkcje – zagadnienia doktrynalne	315
12.7.4. Funkcje – doniosłość praktyczna	316
12.7.4.1. Rozwój <i>soft law</i> na podstawie traktatów nadających treść normatywną dyspozycjom prawnie wiążącym	316
12.7.4.2. Rozwój <i>soft law</i> poprzedzający wykształcenie się norm prawnie wiążących	317
12.7.4.3. Modyfikacja regulacji prawnie wiążących przy wykorzystaniu <i>soft law</i>	317
12.7.4.4. Wykorzystanie <i>soft law</i> do ograniczenia zakresu stosowania regulacji prawnie wiążących	318
12.7.4.5. Naruszenie <i>soft law</i> jako podstawa „miękkiej odpowiedzialności”	318
12.7.4.6. Walidacja norm prawnie wiążących	319
12.7.5. Tworzenie <i>soft law</i>	320
12.7.6. Efektywność <i>soft law</i>	321
12.8. Uwagi końcowe (<i>Jerzy Menkes, Marcin Menkes</i>)	321
Rozdział 13. Legislacja w Polsce	323
13.1. Cechy polskiego systemu politycznego rzutujące na tworzenie prawa (<i>Piotr Uziębło</i>)	323
13.2. Źródła polskiego prawa w sensie formalnym (<i>Tomasz Bąkowski</i>)	328
13.3. Zarys procesu ustawodawczego w Polsce (<i>Piotr Uziębło</i>)	333
13.4. Stanowienie rozporządzeń przez centralne organy władzy publicznej (<i>Tomasz Bąkowski</i>)	340
13.5. Stanowienie prawa miejscowego (<i>Tomasz Bąkowski</i>)	343
13.6. Stanowienie prawa wewnętrznego (<i>Tomasz Bąkowski</i>)	347
13.7. Recepcja prawa międzynarodowego i wspólnot międzynarodowych (<i>Piotr Uziębło</i>)	348
13.8. Konstruowanie aktu normatywnego i porządkowanie jego treści (<i>Tomasz Bąkowski</i>)	353
13.9. Ujawnianie motywów tworzenia prawa. Ocena skutków regulacji (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	356

Część III EFEKTYWNOŚĆ PRAWA

Rozdział 14. Ochrona trwałości schematów działania za pomocą norm prawnych jako kryterium efektywności prawa	363
14.1. Jak rozumieć problem efektywności prawa? (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	363
14.1.1. Efektywność prawa a efektywność schematu działania	363
14.1.2. Przedmiotowy aspekt efektywności prawa	364
14.1.3. Podmiotowy aspekt efektywności prawa	365
14.2. Systemowa efektywność prawa	366
14.2.1. Prawo jako efektywny środek ochrony trwałości schematów działania (kompletów normatywnych) (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	366
14.2.2. Czy zmiana prawa jest skutecznym sposobem zmiany schematu działania? (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	368
14.2.3. Problemy ograniczonej skuteczności prawa jako narzędzia zmiany schematów działania (<i>Jerzy Paśnik</i>)	369

14.3. Mierniki systemowej efektywności prawa (Paweł Chmielnicki)	370
14.3.1. Utrwalenie sposobów zaspokajania potrzeb przez ludzi jako kryterium efektywności prawa	370
14.3.2. Zmiana sposobów zaspokajania potrzeb przez ludzi jako kryterium efektywności prawa	371
14.3.3. Osiągnięcie celów założonych przez źródła jako kryterium efektywności prawa	371
14.4. Mierniki systemowej nieefektywności prawa (Paweł Chmielnicki)	372
14.4.1. Pozory nieefektywności: „łamanie prawa”	372
14.4.1.1. Czy „łamanie prawa” zawsze oznacza jego nieefektywność? ..	372
14.4.1.2. Czy naruszanie rozwiązania sformalizowanego prawnie może prowadzić do zmiany prawa?	374
14.4.1.3. Czy naruszanie rozwiązania sformalizowanego prawnie może prowadzić do zmiany schematu działania?	375
14.4.2. Realia nieefektywności	377
14.4.2.1. Sankcje (gratyfikacje) jako źródło zmian	377
14.4.2.2. Zmiana ewolucyjna jako efekt troski o podtrzymanie systemowej efektywności prawa	381
14.4.2.3. Zmiana rewolucyjna jako efekt lekceważenia problemu podtrzymania systemowej efektywności prawa	384
Rozdział 15. Efektywność prawa w sensie ekonomicznym	387
15.1. Rozumienie celów działania człowieka w świetle paradygmatów poznawczych ekonomii (Hubert Kaczmarczyk)	387
15.2. Pomiary efektywności prawa w ujęciu nauk ekonomicznych (Igor Styn)	393
15.2.1. Uwagi wprowadzające	393
15.2.2. Pojęcie efektywności ekonomicznej prawa	393
15.2.3. Problemy pomiaru ekonomicznej efektywności prawa	399
15.2.4. Problem racjonalności działań ludzkich w kontekście oceny efektywności prawa	403
15.2.5. Kryteria efektywności ekonomicznej prawa w ujęciu konsumenta	406
15.2.6. Kryteria efektywności ekonomicznej prawa w ujęciu przedsiębiorcy ..	409
15.2.7. Równowaga rynkowa a kryteria ekonomicznej efektywności prawa	413
15.2.8. Równowaga ogólna i kryteria efektywności ekonomicznej prawa w ujęciu rządu	416
15.2.9. Problem uniwersalności kryteriów ekonomicznej efektywności prawa	421
Rozdział 16. Społeczna efektywność prawa	423
16.1. Społeczna istota człowieka i jej wpływ na określanie efektywności prawa (Paweł Chmielnicki)	423
16.1.1. Prawo jako część systemu informacji o gotowych rozwiązaniach dylematów decyzyjnych dotyczących określania przebiegu interakcji społecznych	423
16.1.2. Synergiczny efekt nakładania się na siebie schematów działania i rozwiązań prawnych: autopojetyczność systemu czy petryfikacja metod ochrony interesów partykularnych?	427
16.2. Możliwe podejścia nauk społecznych do problemu efektywności prawa	429
16.2.1. Perspektywa socjologii (Elżbieta Inglot-Brzęk)	429
16.2.2. Perspektywa politologii (Elżbieta Sękowska-Grodzicka)	431

16.3. Niwelowanie napięć społecznych jako kryterium społecznej efektywności prawa (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	435
16.3.1. Prawo efektywne jako środek przeciwdziałania zjawisku ograniczania dostępu do najkorzystniejszych sposobów zaspokajania danej potrzeby człowieka	435
16.3.2. Prawo jako środek ułatwiający budowę alternatywnych i substytucyjnych sposobów zaspokojenia danej potrzeby człowieka ..	436
16.3.3. Przeciwdziałanie zjawisku zamykania dostępu do sposobów zaspokajania danej potrzeby człowieka jako przyczyna ewolucji systemu	441
16.4. Niektóre przejawy społecznej efektywności prawa	443
16.4.1. Efektywne prawo z punktu widzenia potrzeb dostosowania się do porządku zastanej formacji społeczno-gospodarczej (<i>Elżbieta Inglot-Brzęk</i>)	443
16.4.2. Efektywne prawo z punktu widzenia aktorów walki o władzę polityczną (<i>Elżbieta Sękowska-Grodzicka</i>)	446
16.4.3. Niwelowanie znaczenia podstawowych uwarunkowań procesu decyzyjnego u człowieka dla budowy interakcji społecznych (<i>Elżbieta Inglot-Brzęk</i>)	450
16.4.3.1. Uwagi wprowadzające	450
16.4.3.2. Efektywne prawo z punktu widzenia ograniczenia działania mechanizmu „swój-obcy”	454
16.4.3.3. Efektywne prawo z punktu widzenia budowy satysfakcjonującej samooceny człowieka i problemu relatywizowania samooceny w odniesieniu do sytuacji innych członków tej samej zbiorowości	457
Podsumowanie (<i>Paweł Chmielnicki</i>)	461
Bibliografia	465
O Autorach	483